

Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: ekonomiskie aspekti

Kārlis Lītaunieks

Rīgas Stradiņa universitātes doktorantūra, Latvija

Ievads. Starptautiskajā zinātniskajā literatūrā angļu valodā definīcijai par izvairīšanos no nodokļu nomaksas tiek izdalīti divi formulējumi, kuri latviešu valodā tulkojami vienādi. Pirmais formulējums – izvairīšanās no nodokļu nomaksas (*tax evasion*) – tiek lietots tad, kad nodokļu maksātājs tīši vai aiz neuzmanības samazina vai izvairās no savām nodokļu saistībām, pieļaujot spēkā esošo normatīvo aktu pārkāpumu. Ar otru formulējumu – izvairīšanās no nodokļu nomaksas (*tax avoidance*) – tiek apzīmēta nodokļu “apiešana”, kur darbības mērķis ir nodokļos nomaksājamās summas samazināšana. Mūsu valsts tautsaimniecībā ir vērojamas abas minētās izpausmes, un par to liecina gan veiktais pētījums, gan arī augstais “pelēkās” ekonomikas līmenis Latvijā, kurš, pēc dažādiem avotiem, svārstās no vienas ceturtdaļas līdz vienai trešdaļai no iekšzemes kopprodukta.

Pētījuma mērķis, materiāls un metodes. Pētījuma mērķis ir izpētīt izvairīšanos no nodokļu nomaksas ekonomiskos cēloņus un radītās sekas Latvijas sabiedrībā. Pētījuma gaitā tika veikta ārzemju un Latvijas zinātniskās literatūras un pētījumu analīze, kā arī empiriskais pētījums, kurš ietvēra vairāku nozaru ekspertu intervēšanu, kā arī dažādu grupu respondentu anketēšanu.

Rezultāti. Pētījums rāda, ka izvairīšanās no nodokļu nomaksas objektīvie cēloņi ir ekonomiskie, tiesiskie, sociālpsiholoģiskie, vēsturiskie, kultūras, morālie, ētiskie un citi faktori. Nenoliedzot citu faktoru nozīmi un lomu, var apgalvot, ka galvenie faktori ir tieši ekonomiskie un tiesiskie faktori, kā arī būtisku lomu spēlē kultūras un vēsturiskie faktori. Savukārt izvairīšanās no nodokļu nomaksas subjektīvie cēloņi ir psiholoģiskie, individuāli morālie, individuāli ētiskie un citi faktori. Kā sociālās sekas tam ir valstiski ekonomiskās izpratnes, sociālās kontroles un tiesiskās apziņas mazināšanās sabiedrībā. Izvairīšanās no nodokļu nomaksas atstāj negatīvas sekas valsts ekonomikā, jo valsts budžetā neienāk adekvāts finanšu līdzekļu apjoms. Līdz ar to, valsts nespēj nepieciešamajā līmenī nodrošināt izglītību, medicīnisko aprūpi, risināt ekonomiskos un sociālos jautājumus un veikt citas valstij vitāli svarīgas darbības.

Secinājumi. Nepieciešams paaugstināt sabiedrībā valstiski ekonomiskās izpratnes un apziņas līmeni, kā arī tiesiskās un sociālās kontroles līmeni, jo izvairīšanās no nodokļu nomaksas jau kļūst par akceptējamu sociālo normu. Veicami turpmākie pētījumi, kas virzīti uz izvairīšanos no nodokļu nomaksas ekonomiski objektīvo, kā arī subjektīvo cēloņu izpēti, jo to tālāka izpēte un analīze eventuāli ļautu samazināt izvairīšanās no nodokļu nomaksas tendences.